

Byzantina Symmeikta

Vol 24, No 1 (2014)

BYZANTINA SYMMEIKTA 24

Βιβλιοκρισία: P. SCHREINER - D. OLTROGGE, Byzantinische Tinten-, Tuschen- und Farbrezepte, Wien 2011

Στυλιανός ΛΑΜΠΑΚΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.1172](https://doi.org/10.12681/byzsym.1172)

Copyright © 2014, Στυλιανός ΛΑΜΠΑΚΗΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΛΑΜΠΑΚΗΣ Σ. (2014). Βιβλιοκρισία: P. SCHREINER - D. OLTROGGE, Byzantinische Tinten-, Tuschen- und Farbrezepte, Wien 2011. *Byzantina Symmeikta*, 24(1), 341–346. <https://doi.org/10.12681/byzsym.1172>

P. SCHREINER - D. OLTROGGE, *Byzantinische Tinten-, Tuschen- und Farbrezepte* [Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse. Denkschriften, 419. Band. Veröffentlichungen der Kommission für Schrift- und Buchwesen des Mittelalters, Reihe IV, Band 4], Wien 2011, σελ. 156 + 12 πίν. ISBN 978-3-7001-6903-1

Στὸν τόμο ἐκδίδονται, μεταφράζονται καὶ σχολιάζονται 80 κείμενα-ὀδηγίες γιὰ τὴν παρασκευὴ μελανιῶν κατὰ τὴν βυζαντινὴ ἐποχὴ, με ἀφετηρία τῆς ἔρευνας τὸν κώδικα Vat. Gr. 914, αὐτόγραφον τοῦ Ἰσιδώρου Κιέβου, καὶ τὶς «σκευασίες» ποὺ παραδίδει¹.

Πολὺ λίγα εἶναι τὰ ἀνάλογα κείμενα, ποὺ ἔχουν δημοσιευθεῖ ὡς τώρα, καὶ γενικὰ ἢ σχετικὴ βιβλιογραφία εἶναι περιορισμένη. Στὴν θεμελιώδη *Palaeographia Graeca* τοῦ B. Montfaucon, ὁ ὁποῖος ὡς γνωστὸν εἶχε ἀφιερῶσει τὸ πρῶτο κεφάλαιο τοῦ α΄ βιβλίου τοῦ ἔργου του στὰ μελάνια (“de atramento et aliis liquorigibus ...”), παρατίθενται δύο ὀδηγίες περὶ χρυσογραφίας², ἀλλὰ ἔκτοτε τὰ παλαιογραφικὰ ἐγχειρίδια, ἐνῶ εἶναι ἀναλυτικότερα στὰ σχετικὰ μὲ τὰ στάδια προετοιμασίας τοῦ κώδικα, ἐλάχιστα συζητοῦν ὅ, τι ἀφορᾷ τὰ βυζαντινὰ μελάνια καὶ τὴν παρασκευὴ τους, καὶ σπάνια ἐκδίδουν κείμενα³. Ὅρισμένες «σκευασίες» ἔχουν δημοσιευθεῖ σποραδικὰ καὶ μεμονωμένα, κυρίως σὲ καταλόγους χειρογράφων κωδίκων· σχετικὲς πρόσφατες μελέτες, εἰδικὰ

1. Ἡ ὁμάδα αὐτὴ «σκευασιῶν» ἐκδόθηκε, χωρὶς πραγματολογικὸ σχολιασμό, κατὰ τὴν διάρκεια ἐκτύπωσης αὐτοῦ τοῦ βιβλίου καὶ ἀπὸ τὴν Φ. ΝΟΥΣΙΑ, Ἀνέκδοτο κείμενο περὶ σκευασίας μελανιοῦ, κινναβάρεως, βαρζίου, καταστατοῦ καὶ κόλλησης χαρτιοῦ (15ος αἰ.), *Βιβλιοαμφιάστης* 3 (2008). [Τὸ βιβλίον στὸ Βυζάντιο. Βυζαντινὴ καὶ Μεταβυζαντινὴ Βιβλιοδεσία. Πρακτικὰ Διεθνoῦς Συνεδρίου, Ἀθήνα 13-16 Ὀκτωβρίου 2005, ἐπιμέλεια ἔκδοσης Ν. ΤΣΙΡΩΝΗ], 43-62, κυρίως 55-62.

2. B. MONTFAUCON, *Palaeographia Graeca ...*, Paris 1708, 5-7.

3. Σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ὅπως π.χ. στὸν R. DEVREESE, *Introduction à l'étude des manuscrits grecs*, Paris 1954, 22 καὶ σημ. 1-3, ὑπάρχουν ἀπλῶς ἀναφορὲς σὲ χειρογράφα ποὺ περιέχουν ἀντίστοιχες ὀδηγίες.

κατὰ τὴν τελευταία δεκαπενταετία⁴, ἀνανέωσαν τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ θέμα καὶ κατέδειξαν τὴν ἀνάγκη συστηματικότερης μελέτης του, καὶ μάλιστα σὲ συνδυασμὸ καὶ μὲ ἐργαστηριακὲς ἀναλύσεις.

Δὲν ἀποτελεῖ ὑπερβολὴ λοιπὸν ἂν λεχθεῖ ὅτι τὸ βιβλίον θὰ ἀποτελέσει ἀφετηρία γονίμου διαλόγου καὶ σταθερὸ σημεῖο ἀναφορᾶς γιὰ τὶς περαιτέρω ἔρευνες, καθὼς ἐμπλουτίζει σημαντικὰ τὶς γνώσεις μας στὸν τομέα αὐτόν. Εἶναι προῖον συνεργασίας τῶν δύο συγγραφέων καὶ ἡ πορεία ἔρευνας καὶ συγγραφῆς ἦταν μακροχρόνιη καὶ πέρασε ἀπὸ πολλὰ στάδια, ποὺ ἐκτίθενται στὸν πρόλογο (σσ. 7-8). Ἀκολουθεῖ ὁ πίνακας τῶν βραχυγραφῶν (σσ. 9-10) καὶ σύντομη εἰσαγωγή, ποὺ ὑπογράφει ὁ P. Schreiner (σσ. 11-17): στὸ πρῶτο μέρος (σσ. 11-15) τονίζεται ἡ σημασία τῆς μελέτης αὐτῆς τῆς «χρηστικῆς» λογοτεχνίας τῶν «σκευασίων» παρασκευῆς μελανιῶν: πρόκειται γιὰ κείμενα πρακτικά, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τεκμήρια τῆς ἐνασχόλησης τῶν Βυζαντινῶν μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς Χημείας καὶ μὲ τὴν Ἀλχημεία. Κείμενα ἀνώνυμα συνήθως, κατὰ κανόνα μεταβιβάζονταν προφορικὰ ἀπὸ δάσκαλο σὲ μαθητὴ, καὶ δὲν θὰ εἶχαν φθάσει ὡς ἐμᾶς ἂν δὲν τὰ εἶχαν καταγράψει κάποιιοι κωδικογράφοι, σχεδὸν πάντα καλλιγραφικὰ καὶ ἐπιμελημένα, σὲ παράφυλλα, σὲ περιθώρια ἢ σὲ λευκὰ φύλλα χειρογράφων. Συχνὰ ἀντιγράφονταν μαζὶ μὲ ἀλχημικὲς πραγματεῖες, ὀρισμένες ἀπὸ τὶς σκευασίες μάλιστα προδίδουν ἐπιρροὲς ἀπὸ τὴν συναφῆ γραμματεία. Παρόμοια κείμενα συναντῶνται βεβαίως καὶ σὲ κώδικες ποικίλου καὶ συμμείκτου περιεχομένου καὶ ὄχι μόνον σὲ ἀλχημικούς, ὅπως ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ πίστευε κάποιος. Ἡ γλώσσα τοὺς εἶναι λόγια, μὲ ἀρκετὰ δημοθέστερα στοιχεῖα. Στὸ δευτέρο μέρος τῆς εἰσαγωγῆς (σσ. 16-17) περιγράφεται τὸ ἱστορικὸ τῶν – περιορισμένων – σχετικῶν ἐρευνῶν.

Στὴν πρώτη ἐνότητα – ποὺ ἐπίσης ὑπογράφει ὁ P. Schreiner (I. Die Textgrundlagen, σσ. 19-30) – παρουσιάζονται τὰ κριτήρια ἐπιλογῆς καὶ κατάταξης τῶν κειμένων καὶ οἱ ἐκδοτικὲς ἀρχές. Διευκρινίζεται ὅτι προτιμήθηκε ἡ κριτικὴ ἔκδοση, καὶ ὄχι ἡ διπλωματικὴ, ἐφ' ὅσον τὰ κείμενα ἀνήκουν στὴν «ἐπιστημονικὴ» γραμματεία (Fachliteratur)⁵. Ἐπίσης περιγράφονται σύντομα τὰ 24 χειρόγραφα

4. Βλ. ἐνδεικτικὰ B. ATSALOS, Termes byzantins relatives a la décoration des manuscrits grecs, στὸν τόμο *Imanoscritti greci tra riflessione e dibattito*, Atti del V colloquio internazionale di Paleografia greca (Cremona, 4-10 Ottobre 1998), a cura di G. PRATO, Firenze 2000, 445-511.- P. SCHREINER, Zur Herstellung der Tinten, Farbtuschen und Goldschrift in Byzanz, *Vom Griffel zum Kultobjekt, 3000 Jahre Geschichte des Schreibgerätes*, ἐκδ. C. GASTGEBER-H. HARRAUER, Wien 2002, 43-50.- C. M. MAZUCCHI, Inchiostri bizantini del dodicesimo secolo, *RSBN* 42 (2005), 157-162.-ΝΟΥΣΙΑ, Ἀνέκδοτο κείμενο περὶ σκευασίας μελανιοῦ..., 43-62.

5. Ἡ σύγκριση μὲ τὴν ὁμάδα σκευασίων τοῦ Vatic. Gr. 914 ποὺ ἐκδόθησαν

ἀπὸ τὰ ὁποῖα προέρχονται οἱ σκευασίες, καὶ τονίζονται οἱ δυσκολίες χρονολόγησής τους: κατὰ προσέγγιση ἕξι κείμενα χρονολογοῦνται πρὶν ἀπὸ τὸν 13ο αἰ., τέσσερα στὸν 13ο αἰ., 21 στὸν 14ο, 49 στὸν 15ο αἰ. (34 στο ἀ' μισό καὶ 15 στὸ β').

Οἱ ἐνότητες II καὶ III εἶναι τὰ βασικὰ κεφάλαια τοῦ βιβλίου, τὰ ὁποῖα ἀλληλοσυμπληρώνονται. Στὴν δεύτερη ἐνότητα, ποὺ ὑπογράφουν καὶ οἱ δύο συγγραφεῖς (II. Texte mit Übersetzung und Einzelerläuterungen, σσ. 31-80), ἐκδίδονται τὰ κείμενα, μὲ γερμανικὴ μετάφραση καὶ σύντομο πραγματολογικὸ σχολιασμό, καὶ μὲ παραπομπὲς στὸ «τεχνολογικὸ» ὑπόμνημα τῆς τρίτης ἐνότητας (III. Technologischer Kommentar, σσ. 81-134), τὴν ὁποῖα ὑπογράφει ἡ D. Oltrogge. Δύο τμήματα περιλαμβάνονται στὴν ἐνότητα αὐτή. Στὸ πρῶτο (σσ. 83-86) ἐκτίθενται τὰ συμπεράσματα ἀπὸ τὴν ἐργαστηριακὴ ἀναπαραγωγὴ τῶν σκευασιῶν καὶ στὸ δεύτερο (σσ. 86-132) καταγράφονται (στὰ γερμανικὰ) καὶ ἐπεξηγοῦνται ἀναλυτικὰ οἱ ὄροι καὶ τὰ ὑλικά ποὺ ἀναφέρονται σὲ αὐτές. Σημειωτέον ὅτι οἱ λεπτομέρειες ἔχουν ἐπαληθευθεῖ καὶ πειραματικὰ στὴν Abteilung für Restaurierung und Konservierung von Schriftgut, Graphik und Buchmalerei τῆς Fachhochschule Köln, ὥστε νὰ διευκολυνθεῖ ὁ σχολιασμός καὶ ἡ μετάφραση. Σὲ παράρτημα (σσ. 132-134) ἐκτίθενται καὶ τὰ πορίσματα τῆς ἐργαστηριακῆς ἀνάλυσης τῶν μελανιῶν τοῦ κώδικα Vat. Gr. 914, καὶ ὀρισμένων ἄλλων βυζαντινῶν χειρογράφων.

Οἱ πίνακες (σσ. 135-154) περιλαμβάνουν: α) μικρὸ γλωσσάριο (στὰ γερμανικὰ), τῶν ἐπιστημονικῶν ὄρων (Oltrogge), β) γλωσσάριο ἑλληνικῶν ὄρων καὶ κυρίων ὀνομάτων (Schreiner), γ) πίνακα χειρογράφων (Schreiner), δ) γενικὸ εὔρετήριον τόπων, προσώπων, πραγμάτων καὶ ὄρων (Schreiner - Oltrogge) καὶ ε) Πίνακα συγγραφέων τῆς σύγχρονης βιβλιογραφίας. Ἐξι ἔγχρωμοι καὶ ἕξι ἀσπρόμαυροι πίνακες συμπληρώνουν τὸ χρησιμότητα αὐτὸ βιβλίον, τὸ ὁποῖο ἀναμφίβολα θὰ συντελέσει στὴν προώθηση τῆς μελέτης τῶν σχετικῶν θεμάτων.

Ἀκολουθοῦν στὴν συνέχεια μερικὲς παρατηρήσεις σὲ ἐπὶ μέρους σημεῖα καὶ ὀρισμένες βιβλιογραφικὲς συμπληρώσεις:

1. Εἶναι δύσκολο νὰ προσδιορισθοῦν συγκεκριμένοι τόποι προέλευσης τῶν σκευασιῶν. Μόνο σὲ μία περίπτωση θεωρεῖται πιθανὴ ἡ σχέση τῆς σκευασίας 12 (ἡ ὁποῖα εἶναι καὶ ἡ παλαιότερη ἀπὸ τὶς δημοσιευόμενες) μὲ τὴν Κάτω Ἰταλία (σσ. 14-15, 37-38 καὶ σχόλια). Μποροῦμε νὰ προσθέσουμε ὅτι εἶναι ἀνιχνεύσιμη μία κρητικὴ διαλεκτικὴ ἀπόχρωση στὴν σκευασία 62, ἀπὸ τὸν κώδ. Paris. Gr.

διπλωματικά ἀπὸ τὴν ΝΟΥΣΙΑ, Ἀνέκδοτο κείμενο περὶ σκευασίας μελανιοῦ ..., 43-62, ἀναδεικνύει τὰ πλεονεκτήματα τῆς κριτικῆς ἔκδοσης ἔναντι τῆς διπλωματικῆς γιὰ παρεμφερῆ κείμενα.

1612 (χειρόγραφο με ἀγιολογικά κείμενα, πού ἔχει ἀντιγραφεῖ τὸ 1493, γιὰ τὸ ὁποῖο βλ. καὶ F. HALKIN, *Manuscripts grecs de Paris. Inventaire Hagiographique* [SubsHag 44], Bruxelles 1968, 226).

2. Τὶς σκευασίες 19 καὶ 74b τὶς εἶχε δημοσιεύσει καὶ ὁ Σ. ΛΑΜΠΡΟΣ, Σκευασία μέλανος, κινναβάρεως καὶ καταστατοῦ, *NE* 1 (1904), τχ. 3, 370-372· στὸ ἴδιο σημεῖωμα εἶχε καταγράψει καὶ τὰ incipit τῶν σκευασιῶν 16, 28 καὶ 78.

3. Στὴν σελ. 46 ὑπάρχει παραπομπὴ στὰ *Πτωχοπροδρομικά* ὡς «Gedicht 4, v. 397» καὶ σημειώνεται «ed. Hesseling-Pernot». Ἡ στιχαζήθιση αὐτὴ πάντως ἀντιστοιχεῖ στὴν νέα ἔκδοσις τοῦ Η. ΕΙΔΕΝΕΙΕΡ, *Ptochoprodromos*, Köln 1991, 160 [= *Πτωχοπρόδρομος*, Κριτικὴ ἔκδοσις Η. ΕΙΔΕΝΕΙΕΡ, Ἡράκλειο 2012, 220]. Νὰ θυμίσουμε ὅτι τὸ τρίτο πτωχοπροδρομικὸ ποίημα τῆς ἔκδοσις Hesseling-Pernot ἔχει καταταχθεῖ ὡς τέταρτο στὴν ἔκδοσις Eideneier καὶ ἡ σωστὴ παραπομπὴ στὴν παλαιὰ ἔκδοσις θὰ ἦταν «Gedicht 3, v. 314» (D.C. HESSELING-H. PERNOT, *Poèmes prodromiques en grec vulgaire*, 1910, 62).- Ὡς πρὸς τὸ *κουτρούβιον*, καὶ τὸ ὄχι καὶ τόσο σαφὲς σχετικὸ σχόλιο τοῦ Ἰωάννη Τζέτζη στὴν Ἀλεξάνδρα τοῦ Λυκόφρονος, προσθετέα καὶ ἡ σημείωσις τοῦ Α. ΚΟΡΑΗ, *Ἄτακτα*, τ. Α', ἐν Παρισίοις 1828, 290, πού διευκρινίζει τὰ πράγματα.

4. Σελ. 52: Περὶ τοῦ *μαρμάρου ῥωμαίου* ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παραπομπὴ στὸν Ducange μποροῦν νὰ προστεθοῦν καὶ τὰ σχόλια τοῦ J.J. REISKE στὸ κεφ. Π. 42 τοῦ *Περὶ βασιλείου τάξεως* (ἔκδ. Βόννης, 370 = PG 112, στ. 1191, σμμ. 58).

5. Σελ. 57, σκευασία 42/3: τὸ *ὡς πετάλι (πεπάλι cod.)*: διορθωτέο *ὡς πασπάλη*, πβλ. σκευασία 44/4 *ὡσπερ πασπάλη*.

6. Στὴν σελ. 73 ἀντὶ Konstantin Boilas γρ. Eustathius Boilas.

7. Στὴν ἴδια σελίδα, σχετικὰ μὲ τὴν *πετζόκολλα*, ἀναγράφεται ὅτι εἶναι ἐσφαλμένη ἡ παραπομπὴ τοῦ Ducange στὸ *Γεωπονικὸν* τοῦ Ἀγαπίου Λάνδου, κατὶ πού δὲν ἰσχύει ὅμως. Ὁ τύπος πράγματι χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν κρητικὸ μοναχὸ στὰ κεφάλαια ΡΛΘ' καὶ ΣΚΖ' (ἔκδ. Δ. ΚΩΤΟΥΛΑ, *Ἀγάπιος Λάνδος, Γεωπονικόν, Βενετία 1643*, Βόλος 1991, 226 καὶ 272 [βλ. καὶ ΚΡΙΑΡΑΣ Λεξικὸν ..., τ. 16, Θεσσαλονίκη 2008, 211]) καὶ ἡ *χρυσοπέτσα* ἀναφέρεται στὸ κεφ. ΡΖΒ' (σ. 257). Νὰ προσθεθεῖ ἐπίσης ὅτι ὑπάρχει σκευασία «*νὰ φθιάσης μελάνην*», (κεφ. ΣΓ', σ. 261), μὲ τὴν διευκρίνιση *οὕτως τὸ κάμνουν εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος οἱ καλλιγράφοι*.

8. Σελ. 76: Δὲν ἀναφέρεται ἡ νεώτερη ἔκδοσις τῶν *Χιλιάδων* τοῦ Τζέτζη, ἀπὸ τὸν P. A. M. LEONE, *Ioannis Tzetzae Historiae*, Napoli 1968, 447, καὶ Galatina 2007², 439.

Στὸ γλωσσάριο τῶν ἐλληνικῶν ὄρων ἐπίσης εἶναι ἀπαραίτητες κάποιες συμπληρώσεις. Ἀκολουθεῖται ἡ ἀλφαβητικὴ σειρὰ τῶν λημμάτων.

- *ἄπυρος*, πρέπει να συσχετισθεῖ με τὸ *θεῖον*, τὸ *ἄπυρον θεῖον*, νεοελ. *ἀπύρι*, βλ. ΚΟΡΑΗΣ, *Ἄτακτα* τ. Δ', 169, 170. - ΚΡΙΑΡΑΣ, *Ἐπιτομὴ* ..., 183. Πβλ. καὶ *ζῶν θεῖον* (24/2).

- *ἀρμένιος*, συσχετιστέο με τὸ *βῶλος* ὅπως καὶ στὸ τεχνολογικὸ ὑπόμνημα, (σσ. 90-91), πβλ. ΚΡΙΑΡΑΣ, *Ἐπιτομὴ* ..., 264 καὶ Χ. ΤΖΙΤΖΙΑΗΣ, βιβλιοκρισία τοῦ *LBG* τ. 2, *Ἑλληνικά* 50 (2000), 404.

- *δεῖρω*, ἐφ' ὅσον τὰ λήμματα παρατίθενται μετὰ τὴν παραδοσιακὴ λεξικογραφικὴ μέθοδο καὶ ὄχι ὅπως συναντῶνται στὰ κείμενα, θὰ ἀνέμενε κάποιος τὸν τύπο *δέρω* (στὴν ὀριστικὴ) καὶ ὄχι τὴν ὑποτακτικὴ ἀορίστου, ποὺ εἶναι τὸ *δεῖρω*.

- *ἐγκανυστὸς* καὶ «s.a. μέλας»: προφανῶς πρόκειται περὶ τυπογραφικοῦ λάθους, *μέλας* ἀντὶ *μέλαν* (βλ. καὶ τὸ λήμμα *μέλαν*).

- *ἐμπαίρων*, γραπτέον *ἐπαίρων*, τὸ πρῶτο συνθετικὸ δὲν εἶναι ἡ πρόθεση *ἐν*, ἀλλὰ ἡ *ἐπι*: *ἐπαίρων* < *ἐπαίρω*, πβλ. ΚΟΡΑΗΣ, *Ἄτακτα*, τ. Δ', 191, ΚΡΙΑΡΑΣ, *Λεξικὸν* ..., τ. Στ', 171-174 s.v., καὶ *LBG* s.v. *ἐπαίρω*.

- *ἐναπομείνω*, γραπτέον *ἐναπομένω* (στὴν ὀριστικὴ, ὅπως σωστὰ ἀναγράφεται στὴν σ. 15, σημ. 18), περίπτωση ἀνάλογη τοῦ *δέρω* ποὺ σημειώθηκε παραπάνω.

- *Ἰγδοκόπανον* φυσικὰ δὲν εἶναι «dasselbe» μετὰ τὸ *ἰγδίον*, ἀλλὰ τὸ νεοελληνικὸ *γουδοχέρι*, βλ. ΚΟΡΑΗΣ, *Ἄτακτα* τ. Δ', 182 καὶ πβλ. *LBG* s.v.: *Stössel*. Προφανῶς στὸ κείμενο 69 ἀντὶ *βάλε αὐτὰ* [δηλ. τὰ προαναφερθέντα ὑλικά] *εἰς ἰγδοκόπανον* ... πρέπει νὰ γραφεῖ *βάλε εἰς αὐτὰ* [ἢ καλύτερα *εἰς αὐτὴν* (δηλ. *τὴν χύτραν*)] *ἰγδοκόπανον* καὶ *δεῖρε τα καλῶς*.

- *κοιτάω* διορθωτέο σὲ *κοιτάζω*: ὁ νεοελληνικὸς τύπος *κοιτάω* δὲν ἔχει τὴν σημασία τοῦ *πλαγιάζω*, *κοιμᾶμαι*, *κατασταλάζω*, ὅπως ἐδῶ.

- *Φέλι*, διορθωτέο σὲ *φελί*, βλ. ΚΟΡΑΗΣ, *Ἄτακτα* τ. Δ', 644 καὶ πβλ. μεταξὺ ἄλλων Γ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, *Λεξικὸ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς*, s.v.

Ἐπίσης λόγω τῆς φύσης τῶν κειμένων καὶ τῆς εἰδικῆς ὀρολογίας τους θὰ ἔπρεπε νομίζω νὰ συμπεριληφθοῦν στὸ γλωσσάριο καὶ κάποιοι ἀκόμα τύποι, ποὺ παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν λεξικογραφία εἴτε λόγω τῆς μορφολογίας τους, εἴτε λόγω τῆς σημασιολογικῆς ἀπόχρωσης ποὺ ἀποκτοῦν στὸ συγκεκριμένο περιβάλλον, ὅπως (ἐνδεικτικὰ) *ἀπόδεσμα* (48/3), *ἀποπιάνω* (41/3), *ἀστράφτω* (2/6), *βαστάζω* (24/3), *διαμένω* (49/5), *διεκκρίνομαι* (16/6), *δίμοιρος* (21/4), *δόντι* (31/3, παράλληλα μετὰ τὸ *ὄδοῦς* ποὺ καταγράφεται στὸ γλωσσάριο, [46/10, 61/9]), *ἐκκαίω* (24/9, 44/5), *ἐμβάφω* (40/11), *ἐνδέχομαι* (40/13, 51/3), *ἐρυσθιάζω* (44/5), *ζωγραφικὸν κονδύλιον* (44/11, γιὰ τὸ ὁποῖο ὑπάρχει σχόλιο στὴν σ. 59),

θεῖον ζῶν (24/2), θέρος (16/4, 50/5), ἴσταμαι (13/30), καινός (51/3 παράλληλα με τὸ καινούργιος [2/3, 13/16 κ. ἄ.]), καιστός (27/2), κατατέμνω (51/6), κόπτω (12/2), μυστήριον (27.6,7), νυχθήμερον (25/6), ὄζω (49/5), ποῦμα (<πῶμα, 41/7), σακελλίζομαι (παράλληλα με τὸ σακελλίζω, 13/31, 15/5), σκευή (26/3), τριβίδιον (41/5), ὁ χάρις καὶ ἡ χάρις (79/1 καὶ 14/6 ἀντιστοίχως), ὠμὸν (μελάνιον) [7/1] ὡς συνώνυμο τοῦ μὴ ἐψουμένου μέλανος (5/1) κ. ἄ.

Τὰ προηγούμενα δὲν μειώνουν βέβαια τὴν ἀξία τῆς πολυεπίπεδης αὐτῆς ἔρευνας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ὑπόδειγμα διεπιστημονικῆς προσέγγισης, προσφέρει μεγάλο ἀριθμὸ νέων στοιχείων, καλύπτει ἓνα κενὸ καὶ ἀναμφίβολα θὰ δώσει ἔναυσμα καὶ γιὰ ἄλλες παρεμφερεῖς ἐργασίες. Στὴν ἐποχὴ τῶν ὑπολογιστῶν καὶ τῆς ψηφιοποίησης, θέματα ποὺ ἀφοροῦν τὰ ὑλικά καὶ τὰ ὄργανα γραφῆς τῶν χειρογράφων δὲν παύουν νὰ ἐνδιαφέρουν τὴν ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ .

Σ. ΛΑΜΠΑΚΗΣ

Ἰνστιτοῦτο Ἱστορικῶν Ἐρευνῶν/ΕΙΕ

Τομέας Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν